

Peio Monteano

“Euskara Nafarroako historian funtsezkoa izan da, eta bada”

Peio Monteano Sorbet historialari eta soziologo nafarrak ibilbide luzea du euskararen ikerketan. Oraingoan, frogatu du Aintzinarotik heldu zaizkigun dokumentuak gaztelaniazkoak izan arren, Nafarroan hitz egiten zen hizkuntza euskara zela. Dokumentu horiek izozmendiaren punta baino ez zirela, alegia. *Navarrorum* erakusketa antolatu du: balio handiko 36 pieza ikusgai jarri ditu, Nafarroako Artxiboan. “Kalte ordainketaren erakusketa” dela adierazi du.

TESTUA ETA ARGAZKIAK:

Ane Eslava Serrano

@eslavaane

Euskarazko lehenengo testuak Pizkunde garaikoak izan zirela uste izan bada ere, lehenagokoak direla frogatu duzue.

Orain arte uste genuen euskarak ahoz-kotasunetik liburu inprimatura salto zuela, eskuizkributik pasa gabe. Azkeneo aurkikuntzek erakutsi dute Erdi Aroan dagoeneko euskarazko idazkiak zeudela. Ozta-ozta ikus ditzakegu, baina ez dugu inprentaren agerpenera arte itxaron behar.

Euskara garai hartan idazteko erabiltzen ez bazen, nola heldu zaizkigu orduko idazkiak?

Beste hizkuntzetako testuen bitartez. Latineko testuetan iragazi zen euskara, pertsonen eta jainkoen izenetan, batik bat. Horiek dira hizkuntzaren aldaketen aurrean gehien irauten duten elementu kulturalak; herri askotan, euskarazko izenek lurrari lotuta iraun dute.

Hitz egiten den hizkuntza ez idazteak historiaren manipulazioa ekar dezake?

Manipulazioa baino gehiago, akatsak eragiten ditu. Historialariok bi akatsetan erori ohi gara: batetik, idazkiak bizitza sozialaren erakusgarriak direla pentsatzea; eta bestetik, idazten den

hizkuntza eta hitz egiten dena parekatzea. Hori ez da zuzena. Izan ere, herri-tarrek erabiltzen duten hizkuntza dago, idazten ez dena; eta beste hizkuntza batzuk daude, asko idazten direnak eta ia inork erabiltzen ez dituenak. Akats horiek idatzizkoaren begitazioa sortzen dute: idazten ziren hizkuntzak hitz egiten zirela pentsatzea.

Iragazi ziren testuek erakutsi dute XVI. mendean Nafarroako populazioaren gehiengoak euskaraz hitz egiten zuela.

XVI. mendean leherketa dokumental bat egon zen, garai hartako milaka dokumentu ditugu. Horri esker, estatistikako ikerketak egin daitezke eta kristal lausotu horren atzean zer dagoen ikusi. Garai hartako itzultzaileei esker ikusi ahal izan dugu: eskribauen belaualdi batek jasota utzi zuen auzietako lekukoekin zein hizkuntzatan hitz egiten zuten. Atera ditugun ondorioak dira Nafarroako populazioaren %80k euskaraz hitz egiten zuela, eta gainera, %50 elebakarra zela. Hau jakinda, galdera sortzen zaigu: XVI. mendeko egoera hori bazen, aurretik zer egon zen? Izan ere, hizkuntzak ez zuen hobera egin denboraren joanarekin...

Horrek erakusten du konkistak ez zuela hizkuntzaren kolonizazioa ekarri.

Ikerketaren ondorioetako bat hori da. Konkista okupazio militarra izan zen, baina ez zuen kulturaren kolonizazioa

eragin. Gaztelaniari prestigioa eman zion; hala ere, aurreko egoeran administrazio hizkuntzak nafar erromantzea eta biarnesa ziren, erregeek ez zuten euskaraz hitz egiten. Beraz, euskararen egoera ez zen aldatu.

Zein izan zen inprentaren eragina?

Inprentak, Europako haustura erlijiosoarekin batera, iraultza eragin zuen hizkuntza guztietan. Liburuak sortzea ahalbidetu zuen, askoz ere merkeagoak, eta kopuru handietan. Baina irakurleak eduki ahal izateko, liburuak irisgarria behar zuen izan. Horrek hizkuntzen estandarizazioa bultzatu zuen. Hizkuntza estandarra zein izango zen erabakitzeke bi aukera zauden: lehenengoa, hizkuntza batu bat egitea; eta bigarrena, dialekto bat aukeratzea eta hori ezartzea. Euskararen kasuan bigarrena aukeratu zuten, eta goi nafarrera ezarri. Bestetik, Iparraldean ez zeuden inprentak, eta Hegoaldean, soilik Iruñean. Horregatik, Iruñea nukleoa bilakatu zen.

Zein izan zen euskalkien bilakaera?

Euskalkiekin zalantzak ditugu. Dialektologoen Erdi Aroan kokatzen dute dialektoen dibertsifikazioa, oso berandu. Esaten dutenez, dibertsifikazioa gertatu zen lurraldeak Nafarroatik politikoki bereizten joan ziren heinean. Horrek galdera sortzen du: zerk mantendu zuen euskara batuta horrenbeste denbora?

Hizkuntza ofiziala izan gabe, inposatu zuen autoritaterik gabe, errege akademiarik gabe eta idatzizko tradizioz gabe... Halako zalantzak sortzen zaizkigunean pentsatzen dugu agian ez garela euskararen historia osoaz jabetzen ari.

Zer eragin izan zuen euskararen XVIII. mendeko zentralizazio prozesuak?

XVIII. mendearen erdi aldean euskararen gainbehera eta gaztelaniaren aldeko eskaria hasi ziren. Hezkuntzaren zabalkuntzak, kulturaren bateratzearen aldeko neurriek eta nazionalismoak euskararen gainbehera eragin zuten. Hizkuntzari kalte handiena egin zion prozesua hezkuntzaren hedapena izan zen. Eliteek bultzatu zuten, eta lehenik gizonena eta elitista izan zen, ondoren gizonena eta, azkenik, emakumeena; emakumeak izan ziren euskara gehien mantendu zutenak. Hezkuntza klase apalantzat eskuragarria izaten hasi zenean, euskaldun elebakarren kopuruak behera egin zuten.

Emakumeek eta gizonek modu ezberdinean bizi izan zuten gaztelaniatze prozesua?

Emakumea etxean zegoenez, prozesu hori gizonen artean eman zen, gaztelania mundu publikora igarotzeko tresna zelako. Gainera, ordura arte ez zegoen hezkuntza publikorik, horregatik balioak etxean transmititzen ziren, emakumearen monopolioan. Haurrak etxetik ateratzean, ordea, emakumearen hezitzailearen paperak indarra galdu zuten. Euskara arlo pribatuan geratu zen, arlo publikotik bota zuten: hiritik, saltokietatik, kulturatik.

Zer gertatu zen handik aurrera?

XIX. mendean kultura bateratzearen aldeko ereduak hizkuntza bakarra jarri zuten erdigunean. Euskarak aldekoen eta kontrakoaren arteko talka pairatu zuen, baita auto-gorrotoaren fenomeno ere. Jende asko euskaratik urruntzen zen, euren jatorri umiletatik urruntzeko; euren hizkuntzaren etsai nagusiak bi-

» “Atera dugun ondorioa da %80k euskaraz hitz egiten zuela”

» “Kalte ordainketaren erakusketa egin nahi izan dugu, hemen ez delako horrelakorik egin”

lakatu ziren. Estatusa bilatzen zuten, euskara nekazarien, baserritarren, nekameen hizkuntza zelako. Eskoletan euskara zapaltzen zuten eta familiek txalotzen zuten.

Hau guztia erakutsi nahi izan duzue *Navarrorum* erakusketan?

“Kalte ordainketaren erakusketa” egin nahi izan dugu, nolabait. Hemen ez delako egin gai honi lotutako erakusketarik, hein handi batean interes politiko-kulturalik egon ez delako.

Nafarrei erakutsi nahi diegu euskara Nafarroako historian funtsezkoa izan dela, eta oraindik ere hala dela. Ohera ere transmititu nahi diegu, honek erakusten duelako mundu euskaldunaren ardatza Nafarroa izan dela. Gure lehenengo helburua da erakusketaren edukiak nafarrei helaraztea, baina gure mugetatik at hedatzeko aukera ere probestuko dugu. Askotan kanpotik etorri behar direlako hemen daukagun altxorren balioa gogoraraztera. ■

BABESLEA: **BIZKAIKO FORU ALDUNDIA**

Eman hegoak euskarari

Bizkaia
foru aldundia
diputación foral
www.bizkaia.eus